

بررسی عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری - کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش کردیان - شهرستان جهرم)

وحید ریاحی^۱، صدیقه کرمی نسب^{۲*} و مقصود بیات^۳

تاریخ دریافت: ۱۹ فروردین ۱۳۹۶

تاریخ پذیرش: ۱۱ آذر ۱۳۹۶

چکیده

سکونت‌گاه‌های انسانی تحت تأثیر عوامل و نیروهای فضا‌ساز، همواره با تأثیرپذیری از فرآیندهای درونی و بیرونی مختلف در حال تغییر و تحول بوده‌اند. در این میان سکونت‌گاه‌های روستایی، به‌عنوان جزئی از نظام‌های جغرافیایی، که خود متشکل از اجزای مرتبط به یکدیگرند، متأثر از موقعیت و جایگاه مکانی - فضایی، نحوه تعامل یا ارتباط (درونی و بیرونی) در مقیاس محلی و منطقه‌ای و ملی) خود، در گذر زمان همواره دست‌خوش تغییراتی بوده که ساختار و کارکرد نواحی روستایی را در مناطق مختلف کم‌وبیش متحول ساخته است. تأثیربخشی نیروهای درونی و بیرونی به نوع و دامنه روابط و هم‌چنین، ویژگی‌های نهادهای اجتماعی روستا بستگی دارد. این نیروها بنیادهای اجتماع روستایی، چه بنیادهای محیطی - اکولوژیکی و چه بنیادهای اجتماعی - اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. هدف از این پژوهش بررسی عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری - کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی روستاهای بخش کردیان از توابع شهرستان جهرم است. روش تحقیق این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و از مجموع مطالعات میدانی وسیع، روش اسنادی و کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. به‌منظور بررسی تحولات ساختاری - کارکردی در این روستاها شاخص‌هایی در ابعاد مختلف (محیطی - اکولوژیکی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی - معیشتی و کالبدی، فیزیکی) انتخاب شده است. جامعه آماری ۱۹۸۱ خانوار که با فرمول کوکران حجم نمونه ۳۱۷ نفر برآورد گردید، ابزار پژوهش نیز پرسشنامه، ساکنان خانوار روستاها که روایی آن از طرف عده‌ای از متخصصین تأیید شده، و برای تعیین میزان پایایی مقیاس اصلی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ میزان (۰/۷۷) استفاده شده است. پس از تهیه و تکمیل پرسشنامه، تجزیه و تحلیل اطلاعات و آزمون فرضیه با استفاده از آزمون t و همبستگی اسپیرمن و تفاوت میان این شاخص‌ها در تحولات روستاها مورد ارزیابی قرار گرفته شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که در بعد محیطی - اکولوژیکی این روستاها شاهد افزایش چاه‌های عمیق، کاهش آب‌دهی چشمه و قنوات، تغییر در کاربری اراضی و از بعد اجتماعی با افزایش مهاجرفرستی و مهاجرپذیری، اقدام سیاست‌گذاری‌های دولت، از بعد اقتصادی رکود صنایع دستی، امکان اشتغال در فعالیت‌های خدماتی - صنعتی در بخش و خارج از بخش، از بعد کالبدی - فیزیکی تحول در شبکه معابر و تحول در ساخت‌وساز مسکن روستایی در اثر گسترش مناسبات روستا - شهری مواجه بوده‌اند که این تحولات ساختاری تحولاتی در عرصه‌های کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی را به دنبال داشته است.

کلمات کلیدی: بخش کردیان، تحول، ساختار روستا، کارکرد روستا

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه خوارزمی تهران

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه خوارزمی تهران - مدرس دانشگاه پیام نور جهرم

۳- دانشجوی دکتری جغرافیا و ژئومورفولوژی مدیریت محیطی دانشگاه زاهدان، کارشناس امور کشوری و مدنی استانداری فارس

*- نویسنده مسئول: (sedighekarami29@yahoo.com)

مقدمه

سکونت‌گاه‌های انسانی تحت تأثیر عوامل و نیروهای فضا‌ساز، همواره با تأثیرپذیری از فرآیندهای درونی و بیرونی مختلف در حال تغییر و تحول بوده‌اند. در این میان سکونت‌گاه‌های روستایی، به‌عنوان جزئی از نظام‌های جغرافیایی، که خود متشکل از اجزای مرتبط به یک‌دیگرند، متأثر از موقعیت و جایگاه مکانی - فضایی، نحوه تعامل یا ارتباط (درونی و بیرونی در مقیاس محلی و منطقه‌ای و ملی) خود، در گذر زمان همواره دست‌خوش تحولاتی بوده (میشل و همکاران^۱، ۲۰۰۷) که ساختار و کارکرد نواحی روستایی را در مناطق مختلف کم‌وبیش متحول ساخته است. تأثیربخشی نیروهای درونی و بیرونی به نوع و دامنه روابط و همچنین ویژگی‌های نهادهای اجتماعی روستا بستگی دارد. این نیروها بنیادهای اجتماع روستایی، چه بنیادهای محیطی - اکولوژیک و چه بنیادهای اجتماعی - اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نیروهای بیرونی بیشتر به دامنه روابط و پیچیدگی‌ها، بستگی‌ها و پیوندهای اجتماع روستایی، با محیط‌ها و فضاهای دیگر روستایی یا شهری بستگی دارد (سعیدی، ۱۳۸۶). همچنین حیات روستا هرگز به‌صورت پدیده‌ای ایستا عمل نمی‌کند و هر روز به‌شکلی در می‌آید و از آن‌جاکه کل مجموعه، پیوسته در حال تغییر و تحول است، اگر بعضی از سکونت‌گاه‌های روستایی نتوانند مناسب با تغییرات مورد نیاز دگرگون شوند به حاشیه اقتصادی و فرهنگی رانده می‌شوند (احمدی، ۱۳۷۹). توسعه روستایی در ایران فراز و نشیب‌های زیادی را پشت‌سر گذاشته است و توسعه روستایی و زندگی جوامع ساکن در سکونت‌گاه‌های روستایی همواره از عوامل متعدد درونی و بیرونی متأثر بوده است. برنامه‌ریزی‌ها و تصمیمات دولتی و تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه در سطوح مختلف، ورود سرمایه‌های خارج از روستا، توسعه ارتباطات فیزیکی و الکترونیک، توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات و ورود آن به روستاهای کشور، گسترش روزافزون تکنولوژی و مکانیزاسیون در کشاورزی و تولید روستایی و غیره از جمله مهم‌ترین عوامل خارجی اثرگذار بر روند توسعه روستایی و ایجاد تحولات ساختاری - کارکردی در سکونت‌گاه‌های روستایی به‌شمار می‌روند. در فرآیند توسعه، به فراخور اثرگذاری عوامل خارجی یاد شده، همواره عوامل درونی نیز در توسعه سکونت‌گاه‌های روستایی مؤثر بوده‌اند. این عوامل نیز در چندین طیف که از آن‌ها می‌توان به عوامل اجتماعی - فرهنگی از جمله (تغییرات اجتماعی و فرهنگی، تغییر و تحولات جمعیتی، افزایش سواد، مهارت، آموزش و ارتقای دانش و تحصیلات روستاییان، ورود رسانه‌های جمعی و مطبوعات، گسترش بهره‌گیری از شبکه اینترنت و امکانات مخابراتی و غیره اشاره کرد. از عوامل اقتصادی نیز می‌توان به (تغییرات در نحوه و شکل بهره‌برداری از منابع آب و خاک، افزایش سطح زیر کشت، تغییر الگوی کشت، گذار از کشاورزی خودمعیشتی به کشاورزی تجاری و تحول در سایر مناسبات تولید، توزیع و مصرف محصولات کشاورزی، افزایش میزان درآمد و به تبع آن سطح زندگی روستاییان، در برخی از روستاها و کاهش درآمد روستاییان در اثر افزایش جمعیت و قطعه‌قطعه شدن اراضی در اثر تقسیم زمین، ازدیاد بهره‌برداران و کاهش بهره‌وری در کشاورزی را بیان کرد که در نهایت مهاجرت از روستا به شهر را در پی داشته است. همچنین در اثر عوامل بیرونی - ودرونی در روستاها به‌دسته‌ای دیگر از عوامل می‌توان اشاره کرد که تحت عنوان عوامل فیزیکی - کالبدی از آن‌ها یاد می‌شود. تغییرات اقتصادی و اجتماعی و نیازهای جدید زندگی روستایی سبب تغییر در شیوه‌های ساخت مسکن و تغییر در بافت روستایی (شبکه معابر و معماری مساکن) و غیره نیز از دیگر عوامل اثرگذار درونی در توسعه روستایی

می‌باشند. البته عوامل بیرونی در شکل‌گیری این عوامل درونی در حوزه کالبدی- فیزیکی قابل بحث و بررسی می‌باشند که برنامه‌ها و طرح‌های توسعه و عمران و نیز ورود درآمدهای روستاییان از بیرون از روستاها، ورود تسهیلات و اعتبارات و نیز از دیگر عوامل تشدیدکننده تغییر و تحولات کالبدی- فیزیکی و توسعه‌ای روستاها می‌باشند (صیدالی، ۱۳۹۳). در عصر حاضر در سطح جهانی نیز در جهت کاهش مشکلات و مسائل موجود در سکونت‌گاه‌های روستایی، رویکردهای متفاوتی از سوی دولت‌ها و نظام‌های سیاسی در کشورهای مختلف به کار گرفته شده است. از جمله مهم-ترین آن‌ها به ترتیب زمانی، استراتژی توسعه همه‌جانبه یا یک‌پارچه در دهه‌های ۱۹۶۰ به بعد، توسعه هماهنگ در دهه ۱۹۷۰ و توسعه پایدار روستایی در دو دهه اخیر، اشاره کرد. رواج استراتژی توسعه پایدار روستایی، از یک سو به دلیل عدم توفیق استراتژی‌های پیشین (توسعه همه‌جانبه و توسعه هماهنگ) و از دیگر سو به دلیل تحولات زمانی، مکانی و ایجاد ضرورت‌ها و الزامات جدید در توسعه روستایی از جمله حفاظت از محیط‌زیست و صیانت از منابع طبیعی در راستای پایداری بهره‌برداری از آن‌ها و ضرورت توجه به تأمین نیازهای نسل‌های آینده می‌باشد. از آن جا که این تحولات ساختاری- کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی به صورت خودجوش و فاقد حرکت برنامه‌ریزی شده آثار و پیامدهای نامطلوبی را بر عرصه‌های شهری و روستایی برجای خواهد گذاشت. به نظر می‌رسد با شتاب گرفتن عوامل درونی و بیرونی تأثیرگذار بر محیط و فضاها، روستایی، از نخستین الزامات توسعه پایدار و شناخت عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری- کارکردی نواحی روستایی است. با توجه به آن چه بیان شد، هدف از این پژوهش ضمن بررسی تحولات ساختاری- کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی در روستاهای بخش کردیان به طور دقیق تبیین گردد که تحولات این روستاها متناسب با کارکردها بوده، تا بتوان بر اساس آن نواقص و تنگناهای توسعه روستایی در این بخش شناسایی گردند و علاوه بر آن پیشنهادهایی در جهت رفع این تنگناها و مضایق از طریق بهبود و اصلاح تحولات ساختاری- کارکردی موجود از طریق پیشنهادها، عملی و اجرایی، شرایط مطلوب‌تری از توسعه روستایی را در این ناحیه ایجاد کرد. با توجه به مطالب ذکر شده سؤال اصلی این پژوهش، عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری- کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی بخش کردیان کدامند، و تا چه میزان این تحولات ساختاری- کارکردی در سکونت‌گاه‌های روستایی مؤثر بوده است؟

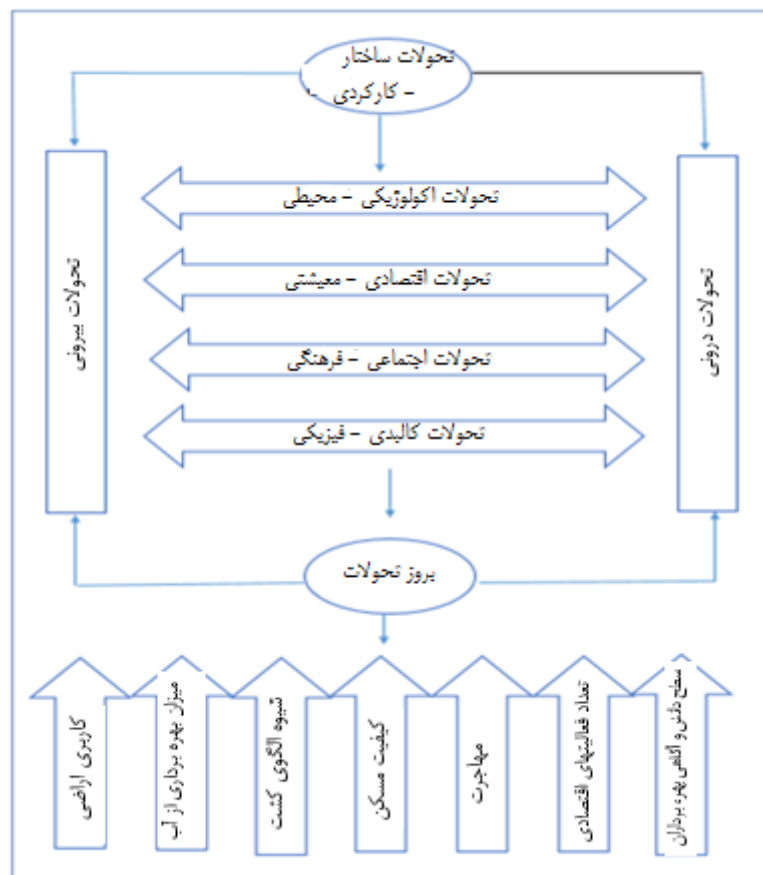
شتاب گرفتن عوامل درونی و بیرونی و پیوندهای حاصل از آن بر فضاها، روستایی در چند دهه اخیر با تحولات گسترده‌ای روبه‌رو بوده که ساختار و کارکرد نواحی روستایی را در مناطق مختلف کم و بیش متحول ساخته است. از آن جا که روستاها دارای توان بالقوه برای تحول نیستند، در روابط متنوع با شهر امکان تغییرات را ظاهر می‌سازند. بنابراین، وابستگی متقابل شهر و روستا تحولاتی در نواحی روستایی به وجود می‌آورد (تاج، ۱۳۷۷). مسلماً چنین تحولاتی به تغییر فرم و احیاناً به تغییرات کارکردی روستایی می‌انجامد. در این راستا نظریات و دیدگاه‌های مربوط به تحولات ساختاری- کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی مورد بررسی از جمله توسعه پایدار روستایی، مکتب امکان‌گرایی، نظریه راه روستایی مدل کارکردی و پویا ساختار کارکردی در این پژوهش به شرح ذیل است:

توسعه پایدار روستایی فرآیندی است که ارتقای همه‌جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه‌سازی و ترغیب فعالیت‌های همساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی (به مفهوم عام آن) مورد تأکید قرار می‌دهد. در همین رابطه، مهم-ترین هدف توسعه پایدار روستایی عبارت خواهد بود از قابل‌زیست کردن عرصه‌های زندگی برای نسل‌های فعلی و

آینده با تأکید خاص بر بهبود و توسعه مداوم روابط انسانی- محیطی (سعیدی، ۱۳۸۱). اگر چنین برداشتی را بپذیریم، آنگاه نه باید و نه می‌توان توسعه روستایی را در افزایش‌های کمی درآمد، تولید و یا برخورداری از واحدهای خدماتی خلاصه نمود. و اگر توسعه را فرآیندی پویا و مداوم به‌شمار می‌آوریم، نمی‌توانیم در مقطعی «اقدامات توسعه» را آغاز و در مقطع زمانی دیگر، آن را خاتمه یافته اعلام نماییم. اقداماتی مانند برق‌رسانی، تأمین آب بهداشتی، ایجاد واحدهای آموزشی، بهسازی مسکن و مانند آن تنها می‌توانند در بهترین شکل خود زمینه‌ساز و یاری‌رسان فرآیند توسعه باشند و نه بیشتر. توسعه روستایی جنبه‌های گوناگونی را شامل است، زمینه‌سازی‌های ساختاری در چهار جنبه عام می‌تواند به کارکرد صحیح این فرآیند بیانجامد. در این فرآیند، نظام سکونت‌گاه روستایی در مقیاس‌های گوناگون نقطه‌ای، محلی، ناحیه‌ای و ملی همه‌جا به‌عنوان نظام‌های (سیستم‌های) باز عمل می‌کند که نه تنها از نظر تبادل کنش بین خود و سایر نظام‌ها نیز پیوسته در روندی پویا قرار دارد. در این میان آن‌چه اهمیتی تعیین‌کننده دارد، امکانات و قابلیت‌های «محیط نظام» است که به‌صورت سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و تخصیص اعتبارات و مانند آن تجلی می‌یابد (سعیدی، ۱۳۸۷). در این نوع توسعه سیستم‌های حمایتی محیطی در جلوگیری از آلودگی، تخریب، نابودی حیات و تنوع اکوسیستم بطور مؤثری عمل می‌کند و نیازهای جامعه و محدودیت‌های محیطی را مدنظر قرار می‌دهد و همبستگی میان محیط و جامعه را از یاد نمی‌برد (موردیچ^۱، ۱۹۹۳). این رویکرد، بهبود شرایط زیست و معیشت روستاییان، توسعه کالبدی- فیزیکی متناسب با نیازها و مقتضیات زمانی زندگی روستایی، گسترش بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در روستا، تقویت ارتباطات اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی در سطوح محلی، ناحیه‌ای و فرانااحیه‌ای (منطقه‌ای و ملی)، صیانت از منابع طبیعی و اکولوژیک و در یک کلام کاهش نمودهای ناپایداری و افزایش زمینه‌های پایداری سکونت‌گاه‌های روستایی، فراهم خواهد شد. در مکتب امکان‌گرایی این دیدگاه از جمله مواردی است که می‌تواند در منطقه مورد مطالعه مورد استفاده قرار گیرد به گونه‌ای که انسان با استفاده از فکر و اندیشه و قدرت می‌تواند بسیاری از موانع را برداشته یا از حوادث طبیعی و غیرطبیعی جلوگیری کرده به بهانه این که ایمن‌سازی انجام گیرد دست به تغییر و تحولات محیط اطراف خود می‌زند. در نتیجه خود انسان مهم‌ترین عامل تغییر و تحولات به‌وجود آمده در محیط است (صیدیایی و قاسمیان، ۱۳۹۱).

در دیدگاه دیگر نظریه راه روستایی از دیدگاه اقتصاددانان، اجرای طرح‌های روستایی موجب بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی در نقاط روستایی و درنهایت کل یک ناحیه می‌شود، چراکه موجب تبدیل کشاورزی معیشتی به تجاری شده و از سوی دیگر افزایش ارتباطات، خود تغییرات اجتماعی به دنبال دارد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۱). در محدوده مورد مطالعه در بعضی از روستاها به‌دلیل دسترسی به راه ارتباطی باعث تخریب زمین‌های زراعی که در مسیر راه ارتباطی وجود دارد، شده است و دیگر این که شبکه ارتباطی امکان فراهم آوردن خدمات زیربنایی و رونمایی در محیط روستا را بیشتر فراهم می‌کند که درنهایت شاهد دیگر تحولات فضایی در منطقه خواهیم بود. مدل‌های کارکردی بر این اساس کلی استوار است که شهر و روستا نه تنها با یکدیگر ارتباط دارند بلکه به هم وابسته‌اند. مدل‌هایی که در این چارچوب قرار می‌گیرد عبارت است از مدل‌های مبتنی بر نظریه مکان مرکزی که مطابق آن شهر در مقابل روستا، مکان مرکزی و روستا حوزه نفوذ یا حومه خوانده می‌شود (سعیدی، ۱۳۸۴). با توجه به نزدیکی روستاها

به مرکز شهرستان حوزه تأثیرگذاری آن در درجه اول بوده، چرا که بیشتر روستاییان برای تأمین مایحتاج خود به شهر مراجعه می‌کنند. و به دنبال آن سیر تغییرات در جوامع روستایی به دلیل روابط متقابل نمود پیدا می‌کند. و همچنین نسل جدید روستاها با توجه به گذشتگان که شغل اجداد خود را پیشه کرده‌اند، کشاورزی را رها کرده و آن را شغل پرزحمت و کم درآمد دانسته و به مشاغل خدماتی و صنعتی در شهر روی آورده‌اند، بنابراین روستاها محل زندگی بعضی از کارکنانی است که در شهر مشغول به کار هستند که این تعاملات و رفت و آمدها موجب تغییرات در کارکرد سکونت-گاه‌های روستایی می‌شوند. رویکرد ساختاری- کارکردی در جغرافیا توسط هانس بوبک جغرافیدان اتریشی‌الاصل مطرح شد، بوبک علاوه بر ساختار، به نقش یا عملکرد نیز اصالت بخشید. به عقیده او جغرافیا عمدتاً به بررسی عرصه‌های ساختاری- کارکردی می‌پردازد، عرصه‌هایی که نه تنها از لحاظ مکانی، بلکه از لحاظ ساختاری- کارکردی قابل تبیین و تشخیص هستند. در این چهارچوب یک عرصه ساختاری از طریق هماهنگی پدیده‌های گوناگون یا هم‌سویی هدف‌های پراکنده، همچنین یک عرصه کارکردی به واسطه تأثیر مکانی نیروهای ویژه موجود و مؤثر در آن مشخص و تعریف می‌شود. البته باید توجه داشت که هر ساختاری، کارکردهای خاص خود را می‌طلبد، به عبارت دیگر، هر ساختاری کارکرد متناسب با خود را امکان‌پذیر می‌سازد (سعیدی، ۱۳۷۷). فرض اساسی نظریه "پویش ساختاری- کارکردی" بر این واقعیت استوار است که میان ساختار و کارکرد تمام پدیده‌ها، در این‌جا پدیده‌های جغرافیایی، نوعی پیوند تنگاتنگ و غیرقابل انکار برقرار است که مجموعه حاصل از آن قابلیت‌های آن نظام را نمایندگی و تحقق‌پذیر می‌کند. بدین‌سان، هر نظام دارای قابلیت‌هایی است که به نیروهای مرتبط با اجزای تشکیل دهنده ساختار آن مرتبط است، اما هیچ نظامی درحالی که کارکردهای خود نمی‌پردازد. به سخن دیگر، هر نظام در محیطی به فعالیت و برقراری رابطه با سایر نظام‌های همسان و غیرهمسان می‌پردازد. در واقع، در عرصه محیط نظام است که تعامل نظام‌ها به سرانجام می‌رسد. بنابراین، فعالیت و ارتباطات هر نظام نه تنها متأثر از نیروهایی است که در محیط نظام و در ارتباط با سایر نظام‌ها، بر آن وارد می‌شود. بدین‌سان، نظام‌ها و در این‌جا، نظام‌های مکانی- فضایی متأثر از دو دسته عوامل و نیروها هستند: عوامل و نیروهای درونی و عوامل و نیروهای بیرونی (سعیدی، ۱۳۹۰). در جریان زمان ممکن است در الگو و ترتیب یک سکونت‌گاه تغییر شکل ایجاد شود. برخی سکونت‌گاه‌های هسته‌ای به سکونت‌گاه‌های پراکنده و برخی سکونت‌گاه‌های پراکنده به سکونت‌گاه‌های هسته‌ای در طی زمان تغییر شکل داده‌اند. به همراه تغییرات در ترتیب و الگو همچنین، نقش‌های سکونت‌گاه‌ها در طی زمان تغییر می‌کند (تاج، ۱۳۷۷). تغییر در نوع فعالیت و جمعیت، تغییرات در کارکردهای محیط‌های روستایی را به همراه خواهد داشت. البته در این بین عوامل درونی و بیرونی در تغییرات کارکردی و یا شکل‌گیری کارکردهای جدید نقش ایفا می‌کنند. بر این مبناء، در دهه‌های اخیر، فعالیت کشاورزی در برخی نواحی روستایی، نه تنها به سبب عوامل درونی بلکه بیشتر به واسطه نیروهای درونی در معرض دگرگونی شتابان بوده است (سعیدی و عزیزپور، ۱۳۹۱). از آن‌جا که این تحولات ساختاری- کارکردهای جدید سکونت‌گاه‌های روستایی به صورت خودجوش و فاقد حرکت برنامه‌ریزی شده آثار و پیامدهای نامطلوبی بر جای خواهد گذاشت. به نظر می‌رسد با شتاب گرفتن عوامل درونی و بیرونی تأثیرگذار بر محیط و فضاها روستایی، از نخستین الزامات توسعه پایدار و شناخت عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری- کارکردی نواحی روستایی می‌باشد. شکل یک بر مبنای یافته‌های نظری، عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری- کارکردی در نواحی روستایی را تبیین می‌کند (شکل ۱).

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

در رابطه با تحولات ساختاری- کارکردی در سکونت‌گاه‌های روستایی تحقیقات زیادی هم در ایران و هم در خارج از کشور انجام شده که مواردی به اختصار بیان می‌شوند. در ایران شفیع‌ی‌ثابت (۱۳۸۷) در تحقیق خود تحت عنوان "تحولات کالبدی- فضایی روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران با تأکید بر تغییرات کاربری اراضی کشاورزی، (۱۳۵۸)، ناحیه رباط‌کریم"، به این نتیجه رسید که تحولات کالبدی- فضایی در عرصه‌های روستایی، فرآیندی برون- زاد و متأثر از سیاست‌ها و راهبردهای تمرکزگرایانه سکونت‌گاهی (نخست شهری)، در دهه‌های اخیر بوده است. حقانی (۱۳۹۱) نتایج تحقیق مقاله‌ای تحت عنوان "تحولات ساختاری- کارکردی روستاهای پیرامون شهری (مطالعه موردی: منطقه خرم‌آباد)" بیانگر این است که روابط شهر خرم‌آباد و روستاهای پیرامون شهری، عمدتاً یک‌سویه بوده و شهر خرم‌آباد ضمن تسلط و برتری نسبی بیش‌ترین بهره را از این روابط به‌دست می‌آورد. هم‌چنین موجب ایجاد تغییرات کالبدی- فضایی در روستاهای پیرامونی خود شده است. نتایج تحقیق احمدی‌شاپورآبادی و همکاران (۱۳۹۲) شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر تغییرات کارکردی نواحی روستایی استان قم دال بر این است که عواملی مانند

گسترش گردشگری خانه‌های دوم، گسترش شهرنشینی و دسترسی به شهر و روستا در مجموع حدود ۳۰/۷۷ درصد از واریانس کل متغیرها را تبیین کرده است. و همچنین سرمایه‌گذارهای جدید در روستاها در سال‌های اخیر در استان بالا بوده است بر مبنای نظرات کارشناسان جایگاه بالایی کسب نکرده است. آمار (۱۳۹۲) نتایج پژوهشی، تحولات کالبدی سکونت‌گاه‌های روستایی استان گیلان نشان می‌دهد که کاهش ۳۰ درصدی اراضی کشاورزی و افزایش ۴۰ درصد نقاط شهری در طی سی سال اخیر، آسیب‌پذیری در برابر حوادث طبیعی، تغییر در کارکرد سکونت‌گاه‌های روستایی و ضعف در وابستگی کارکردی از عمده‌ترین چالش‌های کالبدی استان است. ظاهری و رحیمی‌پور (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای به بررسی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلان شهرها (مورد: روستاهای استان اذربایجان شرقی) پرداخته‌اند و نشان دادند که نزدیکی روستاها به بزرگ‌ترین قطب جمعیتی، صنعتی و خدماتی مهاجرت افراد به روستاهای مورد مطالعه به دلیل ارزانی زمین و مسکن، انجام کار و فعالیت تغییر در نوع فعالیت اقتصادی و محل اشتغال سرپرستان خانوارهای مورد مطالعه باعث تغییر کارکرد روستاها از کشاورزی به خدماتی، صنعتی و سکونتی- خوابگاهی شده است. شاطری و همکاران (۱۳۹۴) نتایج حاکی از پژوهشی تحت عنوان "واکاوی تحولات کالبدی و کارکردی مسکن روستایی ایران (ناحیه شاسکوه- شهرستان قاینات)" نشان می‌دهد که شاخص-های کالبدی مسکن روستایی نسبت به گذشته تغییر معناداری نیافته‌اند اما الگوی حاکم زیستی معیشتی و تدارکاتی در هر دو دوره زمانی قبل و بعد از زلزله بیشترین درصد از فضای مسکن روستایی را به خود اختصاص داده است. مطالعاتی هم در خارج از کشور در رابطه با این موضوع پرداخته شده است از جمله: دهمس و مکوب^۱ (۱۹۹۹) به بررسی ارتباط متقابل شهرگرایی و تغییرات کارکردی در نواحی روستایی کشورهای توسعه‌یافته (استرالیا، آمریکا و کانادا) نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌های کالبدی مسکن روستایی نسبت به گذشته تغییر معناداری نیافته‌اند اما الگوی حاکم زیستی معیشتی و تدارکاتی در هر دو دوره زمانی قبل و بعد از زلزله بیشترین درصد از فضای مسکن روستایی را به خود اختصاص داده است. بانسکی^۲ (۲۰۰۳) نتایج بررسی تحولات ساختاری- کارکردی در نواحی روستایی لهستان نشان می‌دهد که در یک دوره ده ساله تقویت عملکرد کشاورزی در مرکز و شرق لهستان در حالی که غرب و بخش‌هایی از جنوب شاهد کارکردهای غیرکشاورزی که در نتیجه توسعه‌ای فعالیت‌های اقتصاد جدید می‌باشد. گورج و همکاران^۳ (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان "تحولات کارکردی در مناطق روستایی شمال شرق لهستان" که نتایج نشان می‌دهد که توسعه اجتماعی و اقتصادی به‌طور مداوم در حال تغییر بوده است. بین سال‌های ۲۰۱۲-۱۹۸۸ بیشترین تنوع کارکردی را داشته‌اند. از آن‌جاکه نواحی روستایی شمال شرق لهستان با کشاورزی مشخص شده بود اما در حال حاضر این نواحی ویژگی چندمنظوره از جمله کشاورزی، گردشگری، جنگل‌داری و فرآیندهای صنعتی دارند.

مواد و روش‌ها

با عنایت به موضوع مورد بحث در این پژوهش، روشی که در این پژوهش به کار گرفته می‌شود، روش پژوهش توصیفی و تحلیلی به صورت توأم می‌باشد. بر اساس این روش‌ها و با بهره‌گیری از دیدگاه علم فضایی و شناخت

1- Dahms and McComb

2- Bański

3- Goraj et al

ریشه‌های نابرابری در سکونت‌گاه‌های روستایی و تداوم زندگی روستایی، پس از بررسی مبانی نظری موضوع و بررسی اسناد و مدارک در دسترس، نخست در یک مطالعه اکتشافی و تحلیل آماری، تحولات ساختاری- کارکردی و وضعیت توسعه روستاهای محدوده مورد مطالعه در ابعاد محیطی- اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی- کالبدی، بررسی می‌شوند. در راستای انجام پژوهش حاضر و در استفاده از تکنیک‌های میدانی پژوهش، خانوارهای روستایی ساکن (تعداد ۱۹۸۱ خانوار) در هشت روستای واقع در بخش کردیان (بخشدارای کردیان، ۱۳۹۵) که به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شده است، طراحی پرسشنامه بنا به ضرورت و هدف پژوهش در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم: ۱، خیلی زیاد: ۵) صورت گرفته است. ابزار اصلی پژوهش پرسشنامه بوده که روایی گویه‌های آن توسط محقق ساخته و اساتید در رابطه با این موضوع ساخته شده است. به‌منظور پایایی ابزار مورد تحقیق یک مطالعه مقدماتی با ۳۰ پرسشنامه انجام شد سپس بر مبنای نتایج تغییرات لازم در پرسشنامه صورت گرفت. نتایج به‌دست آمده از پیش‌آزمون حاکی از اعتماد و پایایی قابل قبول ابزار مورد مطالعه می‌باشد که براساس آلفای کرونباخ پایایی پرسشنامه ۰/۷۷ درصد محاسبه شده است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۱۷ نفر (سرپرست خانوار، شوراها، دهیاران و معتمدین محل) از روستاییان مورد پرسشگری قرار گرفت و سپس برای هر روستا نسبت حجم نمونه را با توجه به تعداد خانوار روستاها به کل خانوار به‌دست آوردیم. پس از پرسش پرسشنامه‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و کدگذاری پرسشنامه اطلاعات آماری استخراج گردید و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. هم‌چنین در تجزیه و تحلیل آماری از دو روش آمار توصیفی و تحلیلی استفاده شده است. در شیوه آمار توصیفی فراوانی‌ها و درصد فراوانی‌ها ارائه گردیده و در شیوه آمار تحلیلی از آزمون T (آزمون t تک‌نمونه‌ای که نوعی از آزمون‌های t است جهت تعیین این که آیا میانگین مشاهده شده در نمونه که به‌صورت تصادفی از جامعه انتخاب شده است، مقداری برابر با میانگین مفروض جامعه دارد یا خیر، به‌کار می‌رود) و همبستگی اسپیرمن (ضریب همبستگی اسپیرمن، که به ضریب همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن معروف است، یک ضریب همبستگی بر اساس رتبه (نمرات یا داده‌ها) است که میزان همبستگی بین دو متغیر در سطح ترتیبی را اندازه‌گیری می‌کند) استفاده شده است.

شاخص‌ها و متغیرها

شناخت بهتر و دقیق‌تر از وضعیت مکان‌های جغرافیایی در زمینه‌های مختلف در سطوح متفاوت مستلزم دسترسی به اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های مورد نظر است. برای نیل به این مهم از یک‌سری شاخص‌ها استفاده می‌شود که این شاخص‌ها می‌توانند سطحی از رشد و توسعه مکان‌های جغرافیایی را براساس معیارهای انتخاب شده نشان دهند (کلانتری، ۱۳۸۲). مجموع شاخص‌ها به‌وسیله گروهی از معرف‌ها (گویه‌ها) ارزیابی شد. تمامی گویه‌ها بر مبنای مقیاس نمره‌دهی پنج‌درجه‌ای طیف لیکرت (خیلی کم تا خیلی زیاد) تنظیم شدند و پایایی آن‌ها بر مبنای آلفای کرونباخ در جدول ۱ ارائه شده است.

شهرستان جهرم با وسعتی بالغ بر ۵۶۲۹ کیلومتر مربع ۹ درصد از مساحت استان فارس را دربرگرفته است. این شهرستان بین ۵۲ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۵۳ درجه ۸۵ دقیقه طول شرقی و ۲۸ درجه و ۲۰ دقیقه تا ۲۹ درجه و ۱۰ دقیقه عرض شمالی، در نیمه جنوبی استان فارس واقع شده، از شمال به شهرستان‌های فسا و شیراز از شرق به فسا و زرین‌دشت از جنوب به شهرستان لار و فیروزکارزین از مغرب به شهرستان فیروزآباد محدود می‌باشد. بر اساس آخرین

تقسیمات کشوری این شهرستان دارای ۴ نقطه شهری به نام‌های جهرم، قطب‌آباد، خاوران و باب انار و چهار بخش (بخش مرکزی، بخش خفر، بخش سیمکان و بخش کردیان که محدوده مورد مطالعه این تحقیق است شامل دهستان‌های قطب‌آباد و علویه) می‌باشد. با توجه به سرشماری سال ۱۳۹۰ جمعیت ۸ روستای دارای سکنه شامل موسویه (دهزیر)، علویه (باباعرب)، گلدامچه، یوسف‌آباد، دنیان، چنارسوخته، چدرویه و هرموج ۶۹۳۷ نفر و ۱۹۸۱ خانوار است، که به تحولات ساختاری- کارکردی سکونت‌گاه‌های روستاهای مورد مطالعه پرداخته شده است (بنیاد مسکن شهرستان جهرم، ۱۳۹۵).

جدول ۱. بررسی وضعیت پایایی متغیرهای تحقیق بر اساس آلفای کرونباخ

آلفای کرونباخ	شاخص‌ها	ابعاد
۰/۷۱	تحول در بهره‌برداری از منابع ارضی و منابع آب (افزایش مصارف آب خانگی و کشاورزی، چاه و غیره) تغییرات در بهداشت محیط روستا (تغییر در تعداد آلاینده محیط، تغییر در میزان تولید زباله و دفعات تخلیه زباله و پسماند در اراضی پیرامون روستا در طول ماه)	عوامل درونی
	افزایش میزان پسماندهای خانگی به تبع تغییرات در الگوی مصرف تغییرات کاربری اراضی در زمینه ایجاد فضاهای جدید اقتصادی - معیشتی و غیره	محیطی- اکولوژی
۰/۷۸	تحول در سطح زندگی و به تبع آن استفاده از مواد غذایی، دارویی، بهداشتی، وسایل زندگی جدید	عوامل بیرونی
	سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های دولتی (ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا، اقدامات برای حفظ روستا در برابر خطرات طبیعی (سیل، خشک‌سالی و غیره) و طرح آبخیزداری ایجاد و تأسیس نهادهای حمایتی و خدماتی کشاورزی رواج مواد غذایی، بهداشتی و وسایل جدید در روستاها ورود و رواج الگوهای جدید مصرف در روستاها	
۰/۷۸	تغییرات در لوازم خانگی و امکانات موجود در مسکن روستایی تغییر آداب و رسوم اجتماعی در روستا گسترش بهره‌گیری از وسائل ارتباط جمعی، مطبوعات، اینترنت و غیره،	عوامل درونی
	افزایش سطح سواد و تعداد فارغ‌التحصیلان و دانش‌آموختگان و نیز تعداد دانشجویان افزایش مهاجرت به شهر ترویج فرهنگ شهرگرایی در روستا	

<p>سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های دولتی (تعداد پروژه‌های اجتماعی-فرهنگی انجام‌یافته در روستا از جمله آموزشی، بهداشتی و غیره)</p> <p>ورود امکانات و خدمات نوین ارتباطی</p> <p>گسترش ضریب نفوذ مطبوعات و اینترنت</p> <p>گسترش مراکز فرهنگی و نهادهای محلی (کتابخانه، بسیج، خانه عالم و غیره)</p>	عوامل بیرونی
<p>افزایش تنوع محصولات کشاورزی در روستا</p> <p>کاهش مشاغل کشاورزی (کمبود درآمد)</p> <p>استقرار صنایع کوچک (تبدیلی و دستی و غیره)</p> <p>رکود فعالیت‌های اقتصادی سنتی مانند صنایع دستی</p> <p>تغییر کاربری زمین‌های زراعی</p> <p>تنوع و تغییر در مشاغل روستایی</p> <p>تغییر در نظام قیمت‌ها (زمین درون و بیرون از بافت، اجاره‌بهای مسکن و مغازه)</p>	عوامل درونی
۰/۶۹	اقتصادی- معیشتی
<p>اقدامات و سیاست‌گذاری‌های دولتی (وام، بیمه و غیره)</p> <p>ورود دانش و تکنولوژی جدید در بخش کشاورزی</p> <p>رواج روش‌های نوین بهره‌برداری از منابع و شیوه‌های جدید در فعالیت‌های کشاورزی</p> <p>امکان اشتغال در فعالیت‌های خدماتی-صنعتی در بخش و خارج از بخش</p>	عوامل بیرونی
<p>تحول در شبکه معابر روستا (تغییر در تعداد و اشکال معابر)</p> <p>قرارگیری روستاها در مسیر محورهای ارتباطی</p> <p>تحول در ساخت‌وساز مسکن روستایی (معماری داخلی، معماری منظر، فضابندی داخلی و غیره)</p> <p>تحول در بهره‌گیری از وسایل نقلیه جدید و ماشین‌آلات جدید کشاورزی</p> <p>تغییر در الگوی رشد و توسعه فیزیکی روستا در اثر افزایش نیاز روستاییان به مسکن</p> <p>تغییر در الگوی رشد و توسعه فیزیکی روستا در اثر افزایش نیاز روستاییان به</p>	عوامل درونی
۰/۷۵	کالبدی- فیزیکی
<p>شبکه معابر جدید</p> <p>اقدامات، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های عمرانی دولتی (اجرای طرح هادی، بهسازی و بهبود وضعیت کالبدی)</p> <p>ورود خودرو و ماشین‌آلات جدید و نیاز به توسعه شبکه معابر جدید متناسب با آن</p> <p>ورود دانش و تکنولوژی جدید در معماری و ساخت‌وساز مسکن روستایی</p> <p>الگوپذیری روستا از شهر در ساخت‌وساز مسکن روستایی در اثر گسترش مناسبات روستا-شهری</p> <p>الگوپذیری روستا از شهر در ساخت اماکن عمومی و دولتی در اثر گسترش مناسبات روستا-شهری</p>	عوامل بیرونی

منابع: صیدالی، احمدی شاپور آبادی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۳۹۲

در این پژوهش باتوجه به تحولات کارکردی روستاهای بخش کردیان یک مقطع زمانی (۱۳۶۵-۱۳۹۵) در نظر گرفته شده است که در جداول یافته‌های تحقیق نشان داده شده است. حرکت‌های مکانی با پیشرفت‌های تکنولوژی و توسعه اقتصادی جوامع نسبت به گذشته افزایش یافته است. وسایل مکانیزه حمل و نقل در جابه‌جایی انسان‌ها نقش چشمگیری داشته و به‌خصوص این که سرعت و آسایش در وسایل نقلیه به جابه‌جایی انسان شتاب بیشتری داده و تحرک فزاینده‌ای برای انسان فراهم آورده است. تحرک‌های جمعیتی از جمله عوامل مؤثر در ایجاد روابط متقابل شهر و روستا است، چرا که ه، در یک ناحیه جغرافیایی، تحرک‌های جمعیتی، چه از طریق مهاجرت‌های دائمی و چه از طریق آموشدهای روزانه بین محل مسکونی و محل کار، باعث تشکیل ارتباط فضایی بین شهر و حوزه‌های روستایی می‌شود. در صورت دسترسی به اشتغال دائم و مزد بیشتر در شهر، امکانات تحصیل و دسترسی به خدمات عمومی، مهاجرت‌های دائمی صورت می‌گیرد (تقدیسی و احمدی، ۱۳۹۵). بررسی‌های آماری نشان می‌دهد که جمعیت روستاهای مورد مطالعه در طی سال‌های (۱۳۶۵-۱۳۹۰) دست‌خوش تغییر و تحول گردیده که در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. تحولات جمعیتی، تعداد خانوار و نرخ رشد جمعیت سالانه روستاهای مورد مطالعه

دهستان	روستا	سال ۱۳۶۵		سال ۱۳۷۵		سال ۱۳۸۵		سال ۱۳۹۰	
		جمعیت	ت. خانوار	نرخ رشد	جمعیت	ت. خانوار	نرخ رشد	جمعیت	ت. خانوار
چندرود	موسویه	۲۴۸۳	۶۴۸	۲۶۳۷	۵۱۹	۲۲۶۱	۵۷۷	۲۱۲۷	۶۱۳
	علویه	۱۹۴۰	۳۴۷	۲۳۵۴	۴۳۱	۲۲۳۸	۵۳۷	۱۹۹۲	۵۵۱
	هرموج	۴۹۹	۹۴	۶۲۵	۱۱۲	۶۱۵	۱۴۹	۶۵۱	۱۹۳
	دنیان	۴۵۵	۸۹	۴۳۸	۸۹	۳۰۷	۶۷	۲۲۰	۶۸
قلیاباد	چنارسوخته	۳۰۲	۵۷	۳۹۹	۶۵	۳۳۰	۵۷	۳۰۸	۷۴
	چدرویه	۴۴۶	۷۱	۳۵۵	۶۱	۲۶۲	۶۶	۲۱۹	۶۰
	یوسف‌آباد	۳۵۲	۶۵	۳۵۷	۶۷	۳۸۵	۸۱	۳۳۰	۸۴
	گلدامچه	۶۶۱	۱۱۱	۶۶۷	۱۱۳	۶۴۷	۱۱۸	۵۵۳	۱۶۳

مأخذ: ، بنیاد مسکن شهرستان جهرم: ۱۳۹۰-۱۳۶۵

اگر به جدول تحولات جمعیتی روستاهای مورد مطالعه بخش کردیان طی دوره‌های مختلف سرشماری و به-خصوص تحولات جمعیتی طی دهه ۶۵-۷۵ و دهه گذشته بنگریم به این نتیجه می‌رسیم که این روستاها به‌واسطه فعالیت‌های کشاورزی و بارندگی فراوان، با افزایش جمعیت روبه‌رو بوده است این مهاجرپذیری و افزایش جمعیت در دهه ۶۵-۷۵ نمود بیشتری داشته است. اما در دهه‌های گذشته سیاست‌های تشویقی دولت مبنی بر افزایش جمعیت تأثیر چندانی نداشته و به دلیل افت کشاورزی و عدم اشتغال در بخش کشاورزی تعداد جمعیتی از این روستاها از جمله موسویه، علویه، چدرویه و دنیان به شهرهای اطراف مهاجرت کرده‌اند. در دهه ۸۵ علی‌رغم این که جمعیت روستا در این دهه هیچ‌گونه رشدی نداشته است اما تعداد خانوار در برخی از این روستاها افزایش داشته است. با توجه به جدول تحولات جمعیتی روستای علویه، یوسف‌آباد، هرموج مهاجرپذیر و مهاجرفرست هستند. در سال‌های دهه ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰، بخش عمده جمعیت فعال شاغل در بخش کشاورزی و دامداری به کار مشغول بوده‌اند. کشاورزی و دامداری شغل غالب مردم روستاهای این بخش می‌باشد که از این طریق امورات زندگی را می‌گذرانند. با توجه به جدول ۵ در روستاهای یوسف‌آباد و چنارسوخته هنوز دامداری در دو مقطع مذکور شغل اصلی این روستاها به حساب می‌آید. هم-چنین به دلایل خشک‌سالی پی‌درپی و به دلیل نبود مکان مناسب جهت نگهداری دام‌های روستاییان و نزدیک بودن

محل دامداری و منازل مسکونی این شغل موجبات ناهنجاری‌هایی را فراهم نموده است و یکی از دلایل کاهش رونق این شغل در بعضی روستاها محسوب می‌شود. اما در دو دهه اخیر در برخی روستاها جوانان از جمله گلدامچه، یوسف-آباد، علویه و موسویه به دلیل مشقت زیاد این مشاغل بیشتر به تحصیل گرایش پیدا کرده‌اند و در ادارات مختلف اعم از بانک‌ها و نیروی انتظامی و آموزش و پرورش مشغول به انجام وظیفه هستند. اما در بعضی روستاها از جمله هرموج، علویه و موسویه در کنار کشاورزی که شغل اول آن‌ها است به شغل دوم (تولید زغال و خرید فروش آن) پرداخته‌اند.

نتایج

در این بخش در دو بخش یافته‌های توصیفی (ویژگی‌های پرسش‌شوندگان) و یافته‌های استنباطی (بررسی و تجزیه و تحلیل شاخص‌ها و متغیرها)، داده‌های حاصل از یافته‌های میدانی (پرسشنامه‌ها) تجزیه و تحلیل شده‌اند که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

یافته‌های توصیفی

از مجموع ۳۱۷ خانوار بررسی شده در جدول ۳، ۱۳۰ خانوار (۴۱/۱) در گروه سنی ۳۱-۴۰ سال قرار دارند که بیشترین فراوانی است و ۲۰ خانوار (۲/۲) نیز در گروه سنی ۶۰-۵۱ سال قرار دارند که کمترین فراوانی را شامل می‌شود. در واقع ۷۷/۷ درصد از افراد پاسخگو زیر ۴۰ سال سن داشته‌اند، هم‌چنین در متغیر جنسیت نشان داده شده که در گروه خانوارها ۱۴/۸ درصد از پاسخگویان را زنان و ۸۵/۲ درصد هم مردان تشکیل می‌دهند و در آخر این که میزان سواد سرپرستان خانوارهای مورد پرسش، در مقاطع تحصیلی حدود ۳۶/۳ درصد زیردیپلم و ۲/۲ درصد مربوط به فوق-لیسانس و بالاتر بودند.

جدول ۳. آمار توصیفی پاسخگویان بر حسب سن، جنس و سواد

خانوارها		
فراوانی	درصد	
۱۱۶	۳۶/۶	۲۰-۳۰ سال
۱۳۰	۴۱/۱	۳۱-۴۰ سال
۵۱	۱۶/۰	۴۱-۵۰ سال
۲۰	۶/۲	۵۱-۶۰ سال
۳۱۷	۱۰۰/۰	مجموع
۴۷	۱۴/۸	زنان
۲۷۰	۸۵/۲	مردان
۳۱۷	۱۰۰/۰	مجموع
۱۱۵	۳۶/۳	زیردیپلم
۸۱	۲۵/۶	دیپلم
۶۳	۱۹/۹	فوق دیپلم
۵۱	۱۶/۱	لیسانس
۷	۲/۲	فوق لیسانس و بالاتر
۳۱۷	۱۰۰/۰	کل

یافته‌های تحلیلی

در رابطه با عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری- کارکردی با توجه مرور منابع و مطالعات میدانی (مصاحبه، مشاهده، و پرسشنامه به‌منظور شناسایی این تحولات) لیستی از عوامل تأثیرگذار بر تحولات ساختاری- کارکردی در قالب عوامل درونی و بیرونی مرتبط با نواحی روستایی در جداول یافته‌های تحقیق استخراج گردید. برای سنجش میزان هرکدام از این عوامل و تعیین میزان نقش هر یک از عوامل در تحولات نواحی روستایی از طیف لیکرت، و از نرم‌افزار spss از آزمون t و همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

عوامل محیطی- اکولوژیکی در تحولات ساختاری- کارکردی

تحولات ساختاری محیطی- اکولوژیکی در روستاهای ایران و بخش کردیان در طی دهه‌های مختلف شاهد تغییراتی بوده است در گذشته باتوجه به نزولات جوی، آب‌های سطحی و زیرزمینی کشاورزی از رونق خوبی برخوردار بوده است اما در دو دهه اخیر به‌دلایل خشک‌سالی پی‌درپی، استفاده بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی از جمله قنات و خشک شدن چشمه‌ها شاهد تحولاتی در بهره‌برداری از منابع آب و خاک بوده‌ایم. از آن‌جا که سازمان مربوطه در دهه‌های اخیر اقدام به چاه‌های عمیق کردند و این چاه‌ها هم تبدیل به دیزلی و برقی شدند باز هم کاهش کشاورزی صورت گرفته به‌طورکلی روستاییان فقط در مقدار آبی که بتوان برای بهره‌برداری از این زمین‌های کشاورزی مورد استفاده قرار بگیرند در گذشته به‌طورمثال ۴ هکتار اما درحال حاضر فقط ۲ هکتار می‌توان به زیرکشت برد. هم‌چنین باتوجه به مناسبات شهر و روستا نیاز تقاضای روستاییان باعث تحولاتی (تغییر در بهداشت محیط روستا، الگوی جدید مصرف و کاربری اراضی) که این تحولات ساختاری، تحولاتی در عرصه‌های کارکردی نیز به‌دنبال خواهند داشت. باتوجه به جدول ۴ همه عوامل درونی و بیرونی شاخص‌ها در این بخش تأثیر داشته‌اند اما شاخص‌های تغییر کاربری اراضی، تحولات در بهره‌برداری از منابع و اقدامات سیاست‌گذاری‌ها و رواج مواد غذایی، بهداشتی و وسایل جدید در روستاها با میانگین به ترتیب ۳/۳۸، ۳/۲۱، ۲/۲۵ و ۳/۴۸ بیشترین تأثیر را گذاشته‌اند. هم‌چنین با توجه به ضریب پراکندگی بیشترین درصد همگنی پاسخگویان مربوط به شاخص تغییرات در بهداشت محیط روستا با ضریب پراکندگی ۰/۲۲ و کمترین درصد همگنی پاسخگویان به ایجاد و تأسیس نهادهای حمایتی و خدماتی کشاورزی با ضریب پراکندگی ۰/۴۷ می‌باشد.

عوامل اجتماعی- فرهنگی در تحولات ساختاری- کارکردی

تحولات اجتماعی- فرهنگی در جوامع بشری به‌صورت مختلف موجبات تحولاتی ساختاری از جمله تغییر در شیوه‌های برقراری ارتباطات، دگرگونی ماهیت، نوع، سطح، شیوه و روند تعاملات و در نهایت تغییر در کارکردهای اجتماعی و تحول در نهادهای اجتماعی را به‌دنبال خواهد داشت. در این فرآیندها، که تحولاتی کارکردی محسوب می‌شوند، تحولاتی کارکردی از جمله نحوه و نوع مناسبات اجتماعی در جوامع نیز به وقوع می‌پیوندد و به‌طورکلی ماهیت روابط اجتماعی از نوع ساده و ابتدایی آن به‌سوی روابط و مناسبات پیچیده امروزی با سطوح و ابعاد جدید تغییر می‌یابند. این-گونه تحولات ساختاری- کارکردی در سکونت‌گاه‌های روستایی این بخش نیز به خوبی قابل مشاهده است. در اغلب روستاهای ایران، روابط انسانی براساس روابط سببی و نسبی (خویشاوندی) تعریف می‌شوند و با گذشت زمان و توسعه

ارتباطات اعم از شبکه‌های حمل و نقل و نیز وسایل ارتباط جمعی و ارتباطی دیگر، ماهیت این روابط پیچیده‌تر و روابط رودرو به روابطی غیرمستقیم و بیشتر براساس ارتباطات شغلی و حرفه‌ای تبدیل می‌شوند.

جدول ۴. سهم هر یک از عوامل محیطی - اکولوژیکی در تحولات ساختاری - کارکردی روستاهای بخش کردیان

شاخص‌ها	خیلی-کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی-زیاد	انحرافمعیاری	سطحمعناداری	میانگین	ضریب پراکندگی
عوامل درونی	۲/۲	۱۲/۳	۴۹/۲	۱/۳۴	۲/۲	۰/۷۷	۰/۰۰۰	۳/۲۱	۰/۲۳
	۱/۶	۲۶/۸	۶۳/۱	۷/۶	۰/۹	۰/۶۳	۰/۰۰۰	۲/۷۹	۰/۲۲
	۴/۴	۲۴/۹	۴۷/۶	۲۳/۰	۰	۰/۸۰	۰/۰۰۰	۲/۸۹	۰/۲۸
	۲/۵	۱۲/۳	۳۴/۷	۴۴/۸	۵/۷	۰/۸۶	۰/۰۰۰	۳/۳۸	۰/۲۵
	۲/۵	۱۱/۴	۳۵/۳	۴۸/۹	۱/۹	۰/۸۰	۰/۰۰۰	۳/۳۶	۰/۲۴
عوامل بیرونی	۳/۲	۹/۸	۲۶/۸	۵۵/۵	۴/۷	۰/۸۵	۰/۰۰۰	۳/۴۸	۰/۲۴
	۴۵/۱	۲۸/۴	۲۴/۰	۲/۵	۰	۰/۸۷	۰/۰۰۰	۱/۸۳	۰/۴۷
	۲/۵	۱۱/۴	۲۴/۳	۴۲/۶	۱/۳	۰/۷۸	۰/۰۰۰	۳/۲۸	۰/۲۴
	۴/۷	۱۲/۹	۳۵/۶	۴۵/۴	۱/۳	۰/۸۷	۰/۰۰۰	۳/۲۵	۰/۲۷

منبع، یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۵

بدیهی است که فرهنگ و مظاهر آن به‌عنوان یک کارکرد جوامع انسانی و به‌عنوان روبنا و وجه مرئی و قابل ارزیابی جامعه نیز در اثر تحولات ساختاری جامعه، دستخوش تحولات کارکردی می‌گردد. اما از آن‌جا که جهانی شدن، توسعه ارتباطات، تحولات اقتصادی و اجتماعی و بسط و گسترش مناسبات شهر و روستا و توسعه پیوندهای روستا و شهر، در سطوح جهانی، ملی، منطقه‌ای و محلی، موجبات تغییر و تحولات ساختاری در فرهنگ جوامع ساکن در سکونت‌گاه‌های روستایی را به‌دنبال داشته است، اثرات این تحولات ساختاری، زمینه تحولات کارکردی را ایجاد نموده است که در ادامه، مهم‌ترین نمودهای این تحولات کارکردی که حاصل مشاهدات و بررسی‌های میدانی این پژوهش می‌باشند، بیان می‌گردند. این تحولات در سطوحی از جمله تغییر در زبان، لهجه، پوشش، باورها، آداب، رسوم، آئین‌ها، سنت‌ها، سبک زندگی (رژیم‌های غذایی، سبک پوشش لباس، وسایل زندگی) و رواج مصرف‌گرایی تا سطح پیشرفته‌تر

آن در آینده که از بین رفتن خرده‌فرهنگ‌های محلی و نواحی روستایی، در قالب نابودی گویش‌ها و لهجه‌های روستایی و دیگر نموده‌ها و مظاهر فرهنگی را به دنبال خواهد داشت. با توجه به جدول ۵ همه عوامل درونی و بیرونی همه شاخص‌ها در روستاهای بخش تأثیر داشتند اما شاخص سطح سواد، افزایش مهاجرت به شهر و سیاست‌ها و تصمیم‌گیری دولتی (تعداد پروژه‌های انجام شده از جمله آموزشی و بهداشتی و غیره) به ترتیب میانگین ۳/۶۶ و ۳/۳۳ و ۳/۰۳ بیشترین تأثیر را داشته‌اند. هم‌چنین براساس یافته‌های پژوهش و با توجه به ضریب پراکندگی بیشترین درصد همگنی پاسخگویان مربوط به شاخص افزایش مهاجرت به شهر با ضریب پراکندگی ۰/۲۱ و کمترین درصد همگنی پاسخگویان به گسترش بهره‌گیری از وسایل ارتباط جمعی، مطبوعات، اینترنت و غیره، با ضریب پراکندگی ۰/۳۲ می‌باشد.

جدول ۵. سهم هر یک از عوامل اجتماعی- فرهنگی در تحولات ساختاری - کارکردی روستاهای بخش کردیان

شاخص‌ها	خیلی کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	انحراف- معیار	سطح معناداری	میانگین	ضریب پراکندگی
تغییرات در لوازم خانگی و امکانات موجود در مساکن روستایی	۰/۹	۲۵/۹	۴۳/۵	۲۲/۱	۷/۶	۰/۷۷	۳/۲۳	۰/۲۴
تغییر آداب و رسوم اجتماعی در روستا	۱/۹	۱۲/۰	۵۰/۲	۳۲/۸	۳/۲	۰/۹۰	۳/۰۹	۰/۲۹
گسترش بهره‌گیری از وسایل ارتباط جمعی، مطبوعات، اینترنت و غیره	۱۰/۱	۱۳/۶	۴۱/۳	۳۴/۱	۰/۹	۰/۹۵	۳/۰۲	۰/۳۲
افزایش سطح سواد و تعداد فارغ‌التحصیلان و دانش‌آموختگان و نیز تعداد دانشجویان	۷/۳	۳۶/۹	۳۷/۵	۱۸/۳	۰	۰/۸۵	۳/۶۶	۰/۲۳
افزایش مهاجرت به شهر	۰/۶	۹/۸	۴۸/۳	۳۸/۵	۲/۸	۰/۷۱	۳/۳۳	۰/۲۱
ترویج فرهنگ شهرگرایی در روستا	۱/۶	۱۸/۰	۵۵/۵	۲۱/۵	۳/۵	۰/۷۶	۳/۰۷	۰/۲۵
سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های دولتی (تعداد پروژه‌های اجتماعی- فرهنگی انجام‌یافته در روستا از جمله آموزشی، بهداشتی و غیره)	۲/۸	۲۰/۲	۴۸/۶	۲۷/۴	۰/۹	۰/۷۹	۳/۰۳	۰/۲۶
ورود امکانات و خدمات نوین ارتباطی	۱۱/۴	۱۵/۸	۵۹/۰	۱۳/۲	۰/۶	۰/۸۴	۲/۷۶	۰/۳۰
گسترش ضریب نفوذ مطبوعات و اینترنت	۷/۹	۲۱/۱	۵۵/۵	۱۳/۶	۱/۹	۰/۸۳	۲/۸۰	۰/۳۰
گسترش مراکز فرهنگی و نهادهای محلی (کتابخانه، بسیج، خانه‌عالم و غیره)	۳/۸	۱۸/۳	۵۰/۲	۲۷/۴	۰/۳	۰/۷۸	۳/۰۲	۰/۲۶

منبع، یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۵

عوامل اقتصادی- معیشتی در تحولات ساختاری- کارکردی

بر اساس بررسی‌های انجام شده در فرآیند انجام این پژوهش در زمینه ویژگی‌های اقتصادی سکونت‌گاه‌های بخش کردیان روشن می‌گردد که روستاهای این ناحیه و جوامع روستایی ساکن در این روستاها نیز همانند دیگر نواحی کشور، متناسب با شرایط اقتصادی و سیاسی حاکم دچار یک‌سری تحولات اقتصادی شده‌اند. با توجه به جدول ۶ در

عوامل درونی و بیرونی شاخص‌های رکود صنایع دستی، تغییر در نظام قیمت‌ها، رواج روش‌های نوین بهره‌برداری از منابع و شیوه‌های جدید در فعالیت‌های کشاورزی و امکان اشتغال در فعالیت‌های خدماتی-صنعتی در بخش و خارج از بخش به ترتیب با میانگین ۳/۷۵، ۳/۲۹، ۳/۶۴ و ۳/۵۹ بیشترین تأثیر را داشته‌اند. همچنین براساس یافته‌های پژوهش و با توجه به ضریب همگنی بیشترین درصد همگنی پاسخگویان مربوط به تغییر در نظام قیمت‌ها با ضریب پراکندگی ۰/۳۳ و کمترین درصد همگنی پاسخگویان به کاهش مشاغل کشاورزی (کمبود درآمد) با ضریب پراکندگی ۰/۳۳ می‌باشد.

جدول ۶. سهم هر یک از عوامل اقتصادی- معیشتی در تحولات ساختاری- کارکردی روستاهای بخش کردیان

شاخص‌ها	خیلی- کم	متوسط	زیاد	خیلی- زیاد	انحراف- معیار	سطح معناداری	میانگین	ضریب پراکندگی
عوامل درونی	افزایش تنوع محصولات کشاورزی در روستا	۲/۸	۵۷/۴	۱۸/۹	۰/۶	۰/۷۲	۲/۹۴	۰/۲۴
	کاهش مشاغل کشاورزی (کمبود درآمد)	۴/۱	۳۳/۱	۲۰/۵	۱/۹	۰/۸۸	۲/۷۵	۰/۳۳
	استقرار صنایع کوچک (تبدیلی و دستی و غیره)	۸/۸	۲۲/۴	۵۰/۲	۰	۰/۸۴	۲/۷۸	۰/۳۰
	رکود فعالیت‌های اقتصادی سنتی مانند صنایع دستی	۰	۲۱/۵	۴۵/۴	۲۱/۱	۰/۹۲	۳/۷۵	۰/۲۴
	تغییر کاربری زمین‌های زراعی	۱۱/۰	۲۱/۵	۱۲/۶	۱/۹	۰/۸۸	۲/۷۲	۰/۳۲
	تنوع و تغییر در مشاغل روستایی	۴/۱	۴۹/۸	۳۵/۶	۱/۶	۰/۷۹	۲/۲۱	۰/۲۵
	تغییر در نظام قیمت‌ها (زمین درون و بیرون از بافت، اجاره‌پهای مسکن و مغازه)	۰/۹	۵۱/۴	۳۲/۲	۴/۷	۰/۷۵	۲/۲۹	۰/۲۳
عوامل بیرونی	اقدامات و سیاست‌گذاری‌های دولتی (وام، بیمه و غیره)	۴/۷	۵۹/۳	۲۴/۶	۲/۵	۰/۷۸	۳/۱۱	۰/۲۵
	ورود دانش و تکنولوژی جدید در بخش کشاورزی	۴/۱	۱۱/۴	۳۵/۰	۳/۲	۰/۸۷	۳/۳۳	۰/۲۶
	رواج روش‌های نوین بهره‌برداری از منابع و شیوه‌های جدید در فعالیت‌های کشاورزی	۲/۲	۲۵/۶	۵۴/۳	۹/۱	۰/۸۵	۳/۵۹	۰/۲۴
	امکان اشتغال در فعالیت‌های خدماتی- صنعتی در بخش و خارج از بخش	۲/۸	۷/۹	۲۰/۸	۹/۱	۰/۸۶	۲/۶۴	۰/۲۴

منبع: یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۵

عوامل کالبدی- فیزیکی در تحولات ساختاری- کارکردی

در سال‌های اخیر به دنبال متنوع شدن نیازهای زندگی روستایی، گسترش مناسبات روستا- شهری، توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، الگوپذیری زندگی روستاییان از شیوه‌های زندگی و معیشت شهری و عوامل گوناگون دیگر، ضرورت توسعه کمی و کیفی واحدهای مسکونی با شکل‌بندی فضایی جدید و با کارکردهای نوین، معماری مدرن و استفاده از مصالح مقاوم و بادوام جدید که از بیرون از محل تهیه می‌گردند، علاوه بر توسعه بافت روستایی و افزایش کمی سطوح ساخته شده در روستاها به دلیل نیاز به مسکن جدید در اثر افزایش جمعیت، در خلق سیمای نوینی از توسعه کالبدی- فیزیکی و فضایی در سکونت‌گاه‌های روستایی کشور مؤثر بوده است. از دیگر تحولات در دهه‌های اخیر می‌توان به ورود اتومبیل، گسترش مناسبات روستا- شهری، بروز و ظهور نیازها و توسعه و گسترش خدمات و

امکانات جدید در اثر شکل‌گیری این نیازها را می‌توان نام برد که در ادوار مختلف شکل‌گیری و تداوم حیات روستاهای ایران قابل توجه و بررسی علمی می‌باشند. با توجه به جدول ۷ همه عوامل درونی و بیرونی بر تحولات ساختاری روستاهای این بخش تأثیرگذار بودند اما شاخص‌های تحول در ساخت و ساز مسکن روستایی (معماری داخلی، معماری منظر، فضابندی داخلی و غیره)، الگوپذیری روستا از شهر در ساخت و ساز مسکن روستایی در اثر گسترش مناسبات روستا- شهری و تحول در شبکه معابر (تغییر در تعداد و اشکال معابر) با میانگین ۳/۶۵ و ۳/۴۸ و ۳/۴۷ بیشترین تأثیر را داشته‌اند. هم‌چنین با توجه به ضریب پراکندگی بیشترین درصد همگنی پاسخگویان مربوط توجه به ورود خودرو و ماشین‌آلات جدید و نیاز به توسعه شبکه معابر جدید متناسب با آن با ضریب پراکندگی ۰/۲۳ و کمترین درصد همگنی پاسخگویان مربوط به شاخص قرارگیری روستاها در مسیر محورهای ارتباطی با ضریب پراکندگی ۰/۴۶ می‌باشد.

جدول ۷. سهم هر یک از عوامل کالبدی- فیزیکی در تحولات ساختاری- کارکردی روستاهای بخش کردیان

شاخص‌ها	خیلی- کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی- زیاد	انحراف- معیار	سطح معناداری	میانگین	ضریب پراکندگی
تحول در شبکه معابر روستا (تغییر در تعداد و اشکال معابر)	۷/۶	۱۱/۰	۱۸/۹	۵۰/۸	۱۱/۷	۱/۰۷	۰/۰۰۰	۳/۴۷	۰/۳۱
قرارگیری روستاها در مسیر محورهای ارتباطی	۲۴/۰	۱۰/۱	۱۱/۴	۳۴/۴	۲۰/۲	۱/۴۷	۰/۰۰۰	۳/۱۶	۰/۴۶
تحول در ساختوساز مسکن روستایی (معماری داخلی، معماری منظر، فضابندی داخلی و غیره)	۳/۲	۸/۸	۲۲/۴	۵۰/۸	۱۴/۸	۰/۹۴	۰/۰۰۰	۳/۶۵	۰/۲۶
تحول در بهره‌گیری از وسایل نقلیه جدید و ماشین‌آلات جدید کشاورزی	۴/۴	۱۱/۰	۳۷/۲	۴۲/۰	۵/۴	۰/۹۰	۰/۰۰۰	۳/۳۲	۰/۲۷
تغییر در الگوی رشد و توسعه فیزیکی روستا در اثر افزایش نیاز روستاییان به مسکن	۵/۰	۷/۶	۲۹/۳	۴۵/۱	۱۲/۹	۰/۹۸	۰/۰۰۰	۳/۵۳	۰/۲۸
تغییر در الگوی رشد و توسعه فیزیکی روستا در اثر افزایش نیاز روستاییان به شبکه معابر جدید	۳/۵	۱۳/۲	۲۸/۴	۴۵/۱	۹/۸	۰/۹۵	۰/۰۰۰	۳/۴۴	۰/۲۸
اقدامات، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های عمرانی دولتی (اجرای طرح هادی، بهسازی و بهبود وضعیت کالبدی)	.	۱۳/۶	۳۷/۵	۳۹/۷	۴/۷	۰/۹۱	۰/۰۰۰	۳/۲۶	۰/۲۸
ورود خودرو و ماشین‌آلات جدید و نیاز به توسعه شبکه معابر جدید متناسب با آن	۴/۱	۹/۱	۳۹/۱	۴۶/۴	۱/۳	۰/۸۱	۰/۰۰۰	۳/۳۱	۰/۲۳
ورود دانش و تکنولوژی جدید در معماری و ساختوساز مسکن روستایی	۳/۲	۷/۹	۳۷/۲	۴۶/۱	۵/۷	۰/۸۴	۰/۰۰۰	۳/۴۳	۰/۲۴
الگوپذیری روستا از شهر در ساختوساز مسکن روستایی در اثر گسترش مناسبات روستا-شهری	۲/۸	۹/۸	۳۱/۹	۴۶/۷	۸/۸	۰/۸۹	۰/۰۰۰	۳/۴۸	۰/۲۵
الگوپذیری روستا از شهر در ساخت اماکن عمومی و دولتی در اثر گسترش مناسبات روستا-شهری	۳/۲	۱۱/۰	۴۴/۵	۳۵/۶	۵/۷	۰/۸۵	۰/۰۰۰	۳/۲۹	۰/۲۶

منبع، یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۵

برای به دست آوردن میزان تحولات ساختاری- کارکردی روستاهای مورد مطالعه در هریک از ابعاد مورد نظر، از آزمون t استفاده شد. عدد ۳ به عنوان میانه نظری بررسی عوامل مؤثر بر این تحولات بر روی ابعاد انتخاب شد. نتایج آزمون حاکی از آن است که در چهار متغیر (محیطی- اکولوژیکی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی- معیشتی و کالبدی- فیزیکی) به ترتیب با میانگین ۳/۰۵ و ۳/۱۰ و ۳/۱۹ و ۳/۴۰ میزان تحولات ساختاری- کارکردی روستاها بالاتر از میانه نظری می باشد. که نتایج به تفصیل در جدول ۸ مشاهده می شود. مجموعه تحولات یاد شده (در ابعاد محیطی- اکولوژی، اقتصادی- معیشتی، اجتماعی- فرهنگی و کالبدی- فیزیکی)، به عنوان تحولات ساختاری- کارکردی، موجب تغییر و تحول در بافت روستایی شده اند. با توجه به مناسبات شهر و روستا نیاز تقاضای روستاییان باعث تحولاتی از جمله (تغییر در بهداشت محیط روستا، الگوی جدید مصرف، کاربری اراضی، تنوع و تغییر اشتغال، تغییر در آداب و رسوم، شبکه معابر، کیفیت ساخت مسکن و غیره) که این تحولات ساختاری، تحولاتی در عرصه های کارکردی سکونت گاه های روستایی را به دنبال داشته است. با توجه به جدول ۸ بیشترین تحولات ساختاری- کارکردی به بعد کالبدی- فیزیکی در روستاهای این بخش بوده است.

جدول ۸. مجموع مؤلفه های عوامل درونی و بیرونی تحولات ساختاری- کارکردی روستاهای بخش کردیان

ردیف	ابعاد	تعداد	نوع اثر	میانگین	انحراف استاندارد	مقدار t	سطح معناداری
۱	محیطی- اکولوژیکی	۳۱۷	کل	۳/۰۵	۰/۴۸۶	۱۱۱/۹۶۲	۰/۰۰۰
۲	اجتماعی- فرهنگی	۳۱۷	کل	۳/۱۰	۰/۵۹۳	۱۰۲/۵۹۷	۰/۰۰۰
۳	اقتصادی- معیشتی	۳۱۷	کل	۳/۱۹	۰/۵۴۸	۱۲۴/۳۳۰	۰/۰۰۰
۴	کالبدی- فیزیکی	۳۱۷	کل	۳/۴۰	۰/۷۴۴	۸۱/۳۸۵	۰/۰۰۰

منبع، یافته های تحقیق: ۱۳۹۵

همان طور که جدول ۹ نشان می دهد، شاخص های مختلف ابعاد اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیطی تحولات ساختاری- کارکردی، ضریب همبستگی بالایی با همدیگر داشته اند، این رابطه به صورت معنادار، مستقیم و مثبت است، با در نظر گرفتن ضریب آلفای (۰/۰۱)، هر چهار بعد تحولات ساختاری- کارکردی با هم دارای ارتباط معنادار و مستقیمی هستند، به طوری که با تحول یافتن هر کدام از ابعاد، سایر ابعاد نیز تحول یافته اند. بیشترین میزان همبستگی (۰/۶۴۶) با sig (۰/۰۰۰) بین ابعاد اقتصادی و اجتماعی است، مقدار همبستگی بین ابعاد اقتصادی و کالبدی (۰/۶۲۸) است و کمترین مقدار نیز (۰/۵۴۰) مربوط به همبستگی بین ابعاد اجتماعی و محیطی است، البته باید افزود که اختلاف ضرایب بین ابعاد، عدد قابل توجهی را نشان نمی دهد، لذا ابعاد چهارگانه از ضریب همبستگی مطلوبی برخوردارند و در نتیجه می توان گفت که روستاهای این بخش در مقطع زمانی مذکور باعث تحولاتی در ابعاد چهارگانه ساختاری- کارکردی شده اند.

رتبه بندی روستاهای بخش کردیان در اثر تحولات ساختاری- کارکردی

با توجه به جدول ۱۰ بیشترین تحولات ساختاری- کارکردی در روستای علویه و موسویه و کمترین تحولات در سه روستای آخر از جمله دنیان، چدرویه و چنارسوخته صورت گرفته است. به طور کلی بابررسی ابعاد مختلف ملاحظه

می‌شود که بعد کالبد فیزیکی با میانگین ۲/۸۴ نسبت به سایر ابعاد بیشترین تحولات در روستاهای این بخش در بر گرفته، که این تحولات ساختاری تحولاتی در عرصه‌های کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی را به دنبال داشته است.

جدول ۰۹. نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن در مورد ابعاد مختلف تحولات ساختاری- کارکردی روستاهای بخش کردیان

ابعاد	همبستگی اسپیرمن	محیطی - اکولوژیکی	اجتماعی - فرهنگی	اقتصادی - معیشتی	کالبدی - فیزیکی
محیطی - اکولوژیکی	ارزش همبستگی	۱/۰۰۰	۰/۵۴۰**	۰/۶۰۶**	۰/۴۶۷**
اجتماعی - فرهنگی	سطح معناداری	۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
اقتصادی - معیشتی	ارزش همبستگی	۰/۵۴۰**	۱/۰۰۰	۰/۶۴۶**	۰/۵۹۰**
کالبدی - فیزیکی	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	ارزش همبستگی	۰/۶۰۶**	۰/۶۴۶**	۱/۰۰۰	۰/۶۲۸**
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰	۰/۰۰۰
	ارزش همبستگی	۰/۴۶۷**	۰/۵۹۰**	۰/۶۲۸**	۱/۰۰۰
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰

منبع، یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۵** معناداری همبستگی در سطح ۰/۰۵

جدول ۰۱۰. رتبه‌بندی روستاهای بخش کردیان در اثر تحولات ساختاری- کارکردی

روستا	محیطی - اکولوژیکی	اجتماعی - فرهنگی	اقتصادی - معیشتی	کالبدی - فیزیکی	انحراف استاندارد	میانگین کل رتبه	ضریب پراکندگی	رتبه
علویه	۳	۳/۴۴	۳/۴۷	۳/۹۹	۰/۳۲۹	۳/۵۲	۰/۰۹	۱
موسویه	۳/۲۳	۳/۴۰	۳/۳۲	۳/۵۴	۰/۱۳۱	۳/۳۸	۰/۰۴	۲
گلدامچه	۲/۹۳	۲/۹۸	۳/۴۰	۳/۵۱	۰/۲۲۸	۳/۱۵	۰/۰۷	۳
یوسف‌آباد	۳/۱۱	۲/۹۵	۳/۰۵	۳/۴۲	۰/۱۵۱	۳/۱۰	۰/۰۵	۴
هرموج	۳/۱۲	۲/۴۸	۳/۰۷	۳/۲۳	۰/۳۳۶	۲/۹۷	۰/۱۱	۵
دنیان	۲/۵۱	۲/۶۶	۲/۳۸	۱/۵۳	۰/۵۰۶	۲/۲۷	۰/۲۲	۶
چدرویه	۲/۱	۲/۶	۲/۳۸	۱/۷۵	۰/۳۶۷	۲/۲۰	۰/۱۷	۷
چنار سوخته	۱/۷۶	۲/۰۲	۱/۲۳	۱/۷۸	۰/۱۱۹	۱/۸۶	۰/۰۶	۸
مجموع	۲/۷۲	۲/۸۲	۲/۸۳	۲/۸۴	-	-	-	-

منبع، یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۵

نتیجه‌گیری

در فرآیند توسعه روستایی، مجموعه‌ای از عوامل موجد توسعه، اثرگذار، تسریع کننده و تسهیل‌گر وجود دارد که به صورت نیروهای درونی و بیرونی (نیروهای پیشران)، وجود دارد. اثرگذاری اغلب این نیروها را می‌توان در چارچوب چهار محور: محیطی - اکولوژیکی، اقتصادی - معیشتی، اجتماعی - فرهنگی و فیزیکی - کالبدی، بررسی نمود. بروز تحولات اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و فضای - کالبدی و شکل‌گیری کارکردهای جدید در نواحی روستایی به-

صورت خودجوش و فاقد هر گونه حرکت برنامه‌ریزی شده آثار و پیامدهای نامطلوبی را بر عرصه‌های شهری و روستایی بر جای خواهد گذاشت به‌همین علت کنترل و هدایت تحولات در نواحی روستایی و در راستای توسعه یک-پارچه شهری و روستایی از طریق تهیه و اجرای طرح‌های ساماندهی کارکردهای روستایی ضروری می‌باشد. کارکردهای روستایی در فرآیندی رو به تحول قرار می‌گیرند این فرآیند علی‌الاصول در رابطه با سطح و ویژگی‌های تمدن حاکم بر جامعه است، که به‌نوبه‌خود بر دیگر فرآیندهای دگرگون در جامعه تأثیرگذار می‌باشد. هدف از این پژوهش بررسی عوامل مؤثر بر تحولات ساختاری- کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی روستاهای بخش کردیان از توابع شهرستان جهرم می‌باشد. به‌منظور بررسی تحولات ساختاری- کارکردی در این روستاها شاخص‌هایی در ابعاد مختلف (محیطی- اکولوژیکی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی- معیشتی و کالبدی- فیزیکی) انتخاب گردید و پس از تهیه و تکمیل پرسشنامه، تجزیه و تحلیل اطلاعات و آزمون فرضیه با استفاده از آزمون t و همبستگی اسپیرمن و تفاوت میان این شاخص‌ها در تحولات روستاها مورد ارزیابی قرار گرفته شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که در بعد محیطی- اکولوژیکی این روستاها شاهد افزایش چاه‌های عمیق، کاهش آب‌دهی چشمه و قنوات، تغییر در کاربری اراضی و از بعد اجتماعی با افزایش مهاجرپرست و مهاجرپذیری، افزایش سواد، از بعد اقتصادی رکود صنایع دستی، امکان اشتغال در فعالیت‌های خدماتی- صنعتی در بخش و خارج از بخش، از بعد کالبدی- فیزیکی تحول در شبکه معابر و تحول در ساخت‌وساز مسکن روستایی مواجه بوده‌اند که این تحولات ساختاری تحولاتی در عرصه‌های کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی را به‌دنبال داشته است. جهانی شدن، توسعه ارتباطات، تحولات اقتصادی و اجتماعی و بسط و گسترش مناسبات شهر و روستا و توسعه پیوندهای روستا و شهر، در سطوح جهانی، ملی، منطقه‌ای و محلی، موجبات تغییر و تحولات ساختاری در فرهنگ جوامع ساکن در سکونت‌گاه‌های روستایی را فراهم نموده است، اثرات این تحولات ساختاری، زمینه تحولات کارکردی را ایجاد نموده است که در ادامه، مهم‌ترین نمودهای این تحولات کارکردی که حاصل مشاهدات و بررسی‌های میدانی این پژوهش می‌باشند، بیان می‌گردد. این تحولات در سطوحی از جمله تغییر در زبان، لهجه، پوشش، باورها، آداب، رسوم، آئین‌ها، سنت‌ها، سبک زندگی (رژیم‌های غذایی، سبک پوشش لباس، وسایل زندگی) و رواج مصرف‌گرایی تا سطح پیشرفته‌تر آن در آینده که از بین رفتن خرده- فرهنگ‌های محلی و نواحی روستایی، در قالب نابودی گویش‌ها و لهجه‌های روستایی و دیگر نمودها و مظاهر فرهنگی را به‌دنبال خواهد داشت. با توجه به جدول ۱۰ بیشترین تحولات ساختاری- کارکردی به بعد کالبدی- فیزیکی در روستاهای این بخش بوده است. البته این تحولات در همه روستاهای بخش صورت نگرفته است مثلاً در سه روستای چدرویه، چنارسوخته، و دنیان از لحاظ کالبدی و فیزیکی هنوز تحولی صورت نگرفته و در ساخت منازل مسکونی از مصالح جدید استفاده نشده است و هم‌چنین در معابر این روستاها نیز تحولی صورت نگرفته است. ولی در زمینه‌های دیگر از جمله تغییر در بهداشت، الگوی جدید مصرف، کاربری اراضی، تغییر در آداب و رسوم در همه روستاها با تبعیت از زندگی شهری تحولاتی صورت گرفته و روستاهای بخش بسیار تأثیر پذیرفته‌اند. بررسی نمونه‌های مشابه تحولات ساختاری- کارکردی در نواحی روستایی در مقطع زمانی طی چند سال اخیر، نتایج مختلفی را نشان می‌دهد، اما وضعیت غالب، نشان از تحولاتی در نواحی روستایی رخ داده است. به‌عبارت دیگر مطالعاتی از جمله (شفیعی‌ثابت، ۱۳۸۷؛ احمدی‌شاپور و همکاران، ۱۳۹۳؛ ظاهری، رحیمی‌پور، ۱۳۹۳؛ گئورج و همکاران، ۲۰۱۴؛ بانسکی، ۲۰۰۳) از روند رو به تحولات ساختاری- کارکردی در همه ابعاد و در برخی مطالعات به بعد کالبدی حکایت دارد. البته

این بحث را نباید نادیده گرفت که این تحولات در همه موارد، یکسان نبوده و نوساناتی نسبت به یکدیگر داشته‌اند. اما در مجموع وضعیت مطلوبی از این تحولات صورت گرفته در نواحی روستایی را بازگو می‌نمایند، با توجه به بررسی‌ها و مطالعات صورت گرفته و نتایج به دست آمده از این تحقیق، در راستای افزایش جنبه‌های مثبت تحولات ساختاری- کارکردی موارد زیر برای بهبود مسیر توسعه بخش مؤثر است:

نظر به این که بخش کردیان در یک منطقه گرم و خشک با رژیم بارندگی نامنظم قرار گرفته روستاهای این بخش هر ساله در معرض سیل ناشی از بارندگی‌های سنگین قرار می‌گیرد، که می‌تواند مطالعات مدیریت سیل و کنترل آن در کل بخش اجرا شود و به تبع آن در همه روستاها از مصالح جدید جهت ساخت خانه‌های مقاوم در برابر سیل و بارندگی استفاده شود. به خصوص در روستاهای گلدامچه، چدرویه، یوسف‌آباد که در معرض سیل قرار دارند و شاهد آب- گرفتگی منازل مسکونی و معابر این روستاها به هنگام بارندگی می‌باشیم که خسارات مالی و جانی فراوانی تاکنون در پی داشته است.

روستاهای این بخش به تبع دیگر روستاهای شهرستان از تنوع فرهنگی، اقتصادی و معیشتی زیادی برخوردارند که می‌تواند برنامه‌های توسعه را با در نظر گرفتن شرایط محیطی فرهنگی و اجتماعی هر یک از روستاها اجرا کرد متأسفانه هم‌اکنون در ساخت مسکن روستایی با الگو برداری از مسکن شهری برای همه روستاها از طرح و نقشه و مصالح واحد استفاده می‌شود و هویت معماری روستاها که زمانی هر مسکن روستایی یک کارگاه تولیدی بود از بین رفته است و عملاً خانوارهای روستایی به خانوارهایی مصرف‌کننده تبدیل شده‌اند که از هر لحاظ وابسته به شهر می‌باشند.

گرچه اقتصاد غالب روستاهای بخش بر کشاورزی و دامداری و باغداری استوار است ولی با تحولاتی که صورت گرفته به ویژه نسل جوان امروز رغبتی به ادامه فعالیت پدران خود ندارند می‌تواند که با گسترش آموزش‌های فنی- و حرفه‌ای مشاغل جدید با رویکرد صادرات در روستاها راه‌اندازی کرد.

- مدیریت میزان و نوع بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی در خصوص چاه‌های عمیق منطقه از طریق ارائه تسهیلات به کشاورزان به منظور توسعه شبکه‌های آبیاری تحت فشار و بارانی در مزارع و آبیاری قطره‌ای در باغات.

- به دلیل باغات انگور و مرکبات در این بخش وجود کارخانجات بسته‌بندی و تهیه کنسانتره مربوط به مرکبات می‌تواند توجه اقتصادی مناسبی داشته باشد.

- استفاده از روش‌های به‌زراعی، روش‌های ارگانیک و مبتنی بر بهره‌گیری از کودها، سموم و سایر نهاده‌های ارگانیک و طبیعی در مراحل مختلف کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی (زراعی، باغی، دام و طیور و غیره) به منظور تقویت خاک و منابع ارضی و حفظ آن‌ها در راستای بهره‌برداری پایدار از این منابع از طریق ترویج و آموزش این روش‌ها در راستای توسعه پایدار کشاورزی و روستایی.

- با وجود رکود صنایع دستی در دهه اخیر، وجود یک بازارچه صنایع دستی در مرکز بخش می‌تواند از لحاظ مالی به

خانوارهای ضعیف و کم درآمد کمک نماید.

- بهره‌گیری از مصالح بادوام، توجه به مقاوم‌سازی ابنیه روستایی از طریق تدوین و ارائه الگوهای مناسب توسعه فیزیکی - کالبدی، متناسب با ویژگی‌های مختلف طبیعی و انسانی نواحی گوناگون کشور، اعم از دولتی و خصوصی به - منظور افزایش آسایش و رفاه روستاییان و در راستای تحقق توسعه فیزیکی - کالبدی پایدار در روستاهای مورد مطالعه و کاهش اثرات ناپایداری فیزیکی - کالبدی در محیط‌های روستایی.

- توسعه و تجهیز بیشتر زیرساخت‌ها و تأسیسات مورد نیاز فناوری اطلاعات و ارتباطات از طریق توسعه و تجهیز دفاتر خدمات‌رسانی دولتی (دفاتر پیشخوان) و دفاتر ICT روستایی در بعضی از روستاها به منظور خدمات‌رسانی مطلوب‌تر به روستاییان و کمک به نگاه‌داشت جمعیت روستایی ساکن در سکونت‌گاه‌های روستایی و تقویت پایداری حیات روستا و جوامع روستایی.

منابع

- آمار، ت. ۱۳۹۳. ضرورت تحولات کالبدی سکونت‌گاه‌های روستایی استان گیلان به منظور تدوین الگوی توسعه کالبدی، مجله برنامه‌ریزی کالبدی - فضای، ۲(۴): ۶۰-۷۲.
- احمدی، ه. ۱۳۷۹. بررسی تحولات اقتصاد روستایی دهستان گوراب زرمیخ (صومعه‌سرا) پس از انقلاب اسلامی، پایان - نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- احمدی‌شاپورآبادی، م. م. تقدیسی، ا. و رضوانی، م. ر. ۱۳۹۲. شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر تغییرات کارکردی نواحی روستایی استان قم، فصلنامه علمی پژوهشی آمایش سرزمین، ۵(۱): ۱۸۱-۲۰۹.
- اداره بنیاد مسکن شهرستان جهرم، ۱۳۹۵. طرح‌های هادی روستاهای بخش کردیان.
- پاپلی‌یزدی، م. و ابراهیمی، م. ۱۳۹۱. نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران. ۳۱۶ ص.
- تاج، ش. ۱۳۷۷. بررسی ویژگی‌ها و روند تغییرات فرمی و نقش روستاهای حومه‌ای مادر شهر تهران در رابطه با فاصله مجاورتی و نظام سلسله مراتبی در سال‌های ۷۷-۱۳۵۵: مطالعه موردی شهرستان شمیرانات، رساله دکتری جغرافیای انسانی، دانشگاه علوم و تحقیقات.
- تقدیسی، ا. و احمدی‌شاپورآبادی، م. ع. ۱۳۹۵. رویکرد یک‌پارچه فضای - کارکردی و سامان‌دهی مناطق روستایی در ایران، انتشارات نگارخانه، اصفهان.
- حقانی، ع. ۱۳۹۱. تحولات ساختاری - کارکردی روستاهای پیرامون شهری (مطالعه موردی: منطقه خرم‌آباد)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه جغرافیا، دانشگاه رازی کرمانشاه.

- سعیدی، ع. ۱۳۸۴. مبانی جغرافیای روستایی، چاپ نهم، انتشارات سمت، تهران، ۱۹۲ ص.
- سعیدی، ع. ۱۳۸۱. نگرش نظام‌وار جغرافیایی و توسعه پایدار روستایی، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی رویکرد فرهنگی به جغرافیا (جغرافیا بستری برای گفتگوی تمدن‌ها)، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- سعیدی، ع. ۱۳۸۷. مرکز و پیرامون، مدل، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران، ۸۵۹ ص.
- سعیدی، ع. ۱۳۹۰. پوشش ساختاری-کارکردی، رویکردی نظام‌وار در مطالعات مکانی-فضایی، در فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیایی ایران، دوره جدید ۲۹: ۷-۱۶.
- سعیدی، ع. و عزیزپور، ف. ۱۳۹۰. شبکه‌های منطقه‌ای و توسعه محلی نمونه: شبکه تولید شیر در ناحیه لیتکوه (مازندران)، روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران، تهران، چاپ اول، نشر مهر مینو.
- شاطری، م.، حجی‌پور، م. و آقاجان پور، پ. ۱۳۹۴، واکاوی تحولات کالبدی و کارکردی مسکن روستایی ایران، ناحیه شاه‌کوه شهرستان قاینات، فصلنامه مسکن و روستا، ۳۵(۱۵۳): ۵۷-۷۲.
- شفیعی‌ثابت، ن. ۱۳۸۷. تحولات کالبدی - فضایی روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران با تأکید بر تغییرات کاربری اراضی کشاورزی (۱۳۵۵-۸۲): مورد روستاهای ناحیه رباط‌کریم، رساله دکترا جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- صیدایی، ا. و قاسمیان، ز. ۱۳۹۱. بررسی روند تغییرات کارکردی خانه‌های روستایی (نمونه موردی: روستای گرجی محله، شهرستان بهشهر)، مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی، ۱(۵): ۸۷-۱۰۶.
- صیدالی، م. ۱۳۹۳. تحولات ساختاری - کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی و ارتباط آن با توسعه روستایی، رساله دکترا جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- ظاهری، م. و رحیمی‌پور، ب. ۱۳۹۳. بررسی عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونت‌گاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلان‌شهرها (مطالعه موردی: روستاهای بیرق، هروی، حاج‌عبدال و دیزج لیلی‌خانی واقع در دره ليقوان استان آذربایجان شرقی)، مسکن محیط روستا، ۳۳(۱۴۶): ۱۲۱-۱۳۹.

Dahms, F. and McComb J. 1999. Counterurbanization Interaction and Functional Change in a Rural Amenity Area - a Canadian Example, *Journal of Rural Studies*, 15(2): 129-146.

Sebastian, G., Magdalena, N. and Marta. 2014. Functional NGS in rural areas in north-eastern Poland, research for rural lopment Annual 20th *International Scientific Conference Proceedings*.

Jerzy, B. 2003. Transforming the functional structure of Poland's rural areas, *Alternatives for*

European Rural Areas European Rural Development, Network Institute of Agriculture and Food Economic Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Sciences.

Murdoch, J. 1993. Sustainable Rural Development: Toward a Research Agenda, *Geoforum*, 24(3): 225-241.

Michelle, L. M., Graymore, Neil G., Sipe, Roy, E. and Rickson. 2008. Regional sustainability: How useful are current tools of sustainability assessment at the regional scale? *Ecological Economic*, 67(3):362-372.

Factors affecting structural - functional changes in rural settlements (case study: Kurdian district - city of Jahrom)

Vahid Riahi¹, Sedigheh Karaminasab^{2*} and Maghsoud Bayat³

Submitted: 8 April 2017

Accepted: 2 December 2017

Abstract

Human habitats have always been subject to change considering the available construction space as well as internal and external processes evolved. The rural settlements, as part of the geographic system, which consist of components related to each other, are influenced by the position of the place - space, interaction or communication (internal and external local, regional and national scale) and they are always subject to changes in the structure and functioning of rural areas in different regions. The method of this research is descriptive-analytic and a large field study, documentary and library method are used to collect information. In order to investigate the structural-functional changes in these villages, indicators were selected in different dimensions (environmental-ecological, socio-cultural, economic-livelihoods, physical, physical), which were estimated by random sampling of 317 samples. The questionnaire was used by residents of rural households whose validity was confirmed by some experts. The Cronbach's alpha coefficient (0.77) was used to determine the reliability of the main scale of the questionnaire. After completing the questionnaire, information analysis and hypothesis testing were evaluated using t-test and spearman correlation and the difference between these indices in rural development. The results show that the environmental - ecological villages saw an increase in deep wells, reducing the discharge of springs and aqueducts, changes in land use and the social dimension with increased migration and immigration, the government policies, the economics and these have affected rural habitats.

Keywords: Function rural, Kurdian district, Structure rural, Transformation

1 - Associate Professor of Geography and Rural Planning Award Tehran University

2 - PhD student in Geography and Rural Planning Khwarizmi Tehran University. Teacher Jahrom PNU

3 - PhD student in Geography and Environmental Management University of Zahedan, Fars governance expert and civil state

(*-Corresponding author Email: sedighehkarami29@yahoo.com)

DOI: 10.22048/RDSJ.2018.80666.1642